

# La integració marítima de les Balears dins l'àrea comercial catalana\*

Jaume SASTRE MOLL  
Universitat de les Illes Balears

Al llarg de la meua intervenció, em centraré en quatre punts que crec que són crucials per a explicar i comprendre per què les Balears foren integrades dins l'àrea comercial catalana i per què la seva ane-xió no sols era necessària, sinó imprescindible, per poder desenvolupar l'activitat mercantil que la societat burgesa catalana demanava durant el segle XIII.

La raó principal fou que les illes Balears, primer catalanes i després mallorquines, es convertiren en una base logística de primer ordre per a mantenir la política imperialista marítima dels reis de la Corona d'Aragó a la Mediterrània durant els segles XIV i XV, sense rebre, al llarg de les tres centúries, unes contrapartides similars a les aportades.

Els quatre punts a desenvolupar són aquests:

1. Quins foren els condicionants polítics que impulsaren la conquesta de les Balears?
2. Els ports de les Balears es convertiren en les bases necessàries per a incrementar el comerç i la política expansiva catalana a la Mediterrània.
3. La Ciutat de Mallorca fou convertida en una plaça comercial de redistribució de productes, on una de les activitats més lucratives dels primers mariners repobladors era la pràctica de la pirateria.
4. Quins foren els senyals d'identitat que definiren el patró i mercader mallorquí, per diferenciar-lo del català i del valencià?

## 1. CONDICIONANTS POLÍTICS QUE IMPULSAREN LA CONQUESTA DE LES BALEARS

La unió política del regne d'Aragó i la casa comtal de Barcelona al segle XII sota un sol comandament va unificar les ànsies expansionistes territorials peninsulars d'ambdós estats. Tant el regne d'Aragó com el comtat de Barcelona anhelaven un objectiu comú: el domini de la vall de l'Ebre per a convertir el riu en la via comercial idònia a través de la qual circularien els excedents agraris de l'interior per abocar-los a la Mediterrània i comercialitzar-los amb el ric i opulent regne de València. Per a aconseguir aquest projecte, Ramon Berenguer IV es va valer de la col·laboració naval de la república de Gènova per a conquerir la ciutat de Tortosa (1148), avanç territorial que anys després prosseguiria Jaume I cap al sud, amb la conquesta del regne i la ciutat de València (1238).

\* Abreviatures: BSAL, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lulliana*; CHCA, *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*; FRB, *Fontes Rerum Balearium*.

Però el projecte de conquesta del regne de Mallorca no gaudí de la mateixa avinentesa. La seva annexió interessava principalment els mercaders i els burgesos catalans, que veien en aquella empresa un doble objectiu: eliminar una enutjosa pirateria musulmana, que pertorbava la lliure pràctica del comerç a la Mediterrània occidental, i contrarestar l'omnipresència dels mercaders genovesos a tots els ports musulmans de la Mediterrània occidental.<sup>1</sup>

A hores d'ara, amb la perspectiva que ens permet convertir el passat en present, sabem que l'acció bèl·lica contra la pirateria musulmana balear no era l'única raó que impulsava el sobirà aragonès a projectar aquella arriscada iniciativa. El comerç català de principi del segle XIII ja necessitava una plataforma adequada per a impulsar els nombrosos vaixells que sortien dels seus ports per a arribar als mercats del nord d'Àfrica i d'Orient.

Però si l'eliminació de la pirateria era un objectiu prioritari, en el decurs del segle XIII hi van haver altres motius, sobretot polítics, que accentuaren la importància del posicionament de les illes, les quals esdevindrien bases imprescindibles per al comerç català.

Una breu síntesi de la situació política de la primera meitat del segle XIII ens permetrà plantejar una primera opinió.

Era evident que els interessos comercials de la Corona d'Aragó a la Mediterrània també eren coincidents amb els de la República Lígur, situació que presagiava un inexorable desenllaç bèl·lic en un futur no gaire llunyà. Malgrat tot, Gènova col·laborà amb Aragó en algunes campanyes de càstig contra l'islam a la Mediterrània occidental (Menorca 1146, Tortosa 1148), però sempre amb una reserva manifesta.

Les primeres tensions catalanogenoveses sorgiren durant el regnat d'Alfons I (1162-1196), quan Aragó concertà amb la república de Pisa un tractat d'ajuda mútua contra els genovesos i el seu aliat Ramon V de Tolosa (1177). Aquesta aliança procurava equilibrar la balança política resultant del tractat subscrit entre l'emperador Frederic I d'Alemanya i el Comú de Gènova, el juny de 1162.<sup>2</sup> Aquest clima de tensió s'alentí al final del segle XIII i quedà paralitzat a la mort de Pere II a Muret (1213), però novament es tornà a manifestar quan Jaume I conquistà el regne de Mallorca (1229), on els genovesos gaudien, des de mitjan segle XII, d'avantatges comercials clars sobre altres potències. Però aquesta nova tensió comercial catalanolígur quedà neutralitzada quan Jaume I atorgà a la comunitat de comerciants genovesos amb interessos a Mallorca uns avantatges similars a aquells de què gaudien en època islàmica.<sup>3</sup>

La projecció de la Corona d'Aragó vers les terres occitanes era una iniciativa solament catalana. Els enllaços ètnics, feudals i comercials dels comtats pirenaics amb els comtats del Migdia francès tenien arrels profundes que arribaven fins a èpoques carolíngies, però sobre aquells territoris pesava la cobdícia de l'estat capet, que veia en els ports meridionals una manera de guaitar a la Mediterrània, amb la finalitat de participar de la riquesa comercial que aquella mar generava.

Per a aconseguir aquest propòsit, el rol jugat per la monarquia francesa fou doble: una primera iniciativa fou la intervenció politicoreligiosa, secundada per la cúria papal en forma de croada, seguida d'una altra, no tan agressiva, però més efectiva, en què la diplomàcia va saber lligar els territoris comtals amb enllaços matrimonials selectius.

1. Álvaro SANTAMARÍA, «Alba del Reino de Mallorca», a Josep MASCARÓ PASARIUS, *Història de Mallorca*, vol. III, Palma de Mallorca, Gràfiques Miramar, 1975.

2. Ferran SOLDEVILA, *Jaume I, Pere el Gran*, Barcelona, Teide, 1955, coll. «Biografies catalanes», núm. v, p. 70-74.

3. Álvaro SANTAMARÍA, *Ejecutoria del reino de Mallorca (1230-1343)*, Palma de Mallorca, Ajuntament de Palma, 1990, p. 418.

Quant a la primera, la croada promulgada per Innocenci III el 1207 contra el catarisme de les ciutats del sud francès tenia una intencionalitat doble: l'aniquilació de l'heretgia estesa a Albi, Besiers, Carcassona i altres comtats provençals i la imposició del poder feudal de la monarquia capeta sobre els nobles occitans. Amb el fracàs de Muret (1213), la Corona d'Aragó perdia el seu rei (Pere II el Catòlic) i el seu pes polític als dominis occitans, i veia com l'hereu al tron (el futur Jaume I) quedava presoner de Simó de Montfort.

Després de Muret, els successius matrimonis concertats per les principals pubilles hereves dels comtes amb prínceps de la casa reial angevina decantaren aquelles terres cap a França. Així, Margarida de Provença<sup>4</sup> es casà amb el rei Lluís IX de França, la seva germana Beatriu amb Carles d'Anjou i Joana de Tolosa, filla del comte Ramon VII, celebrà núpcies amb el príncep Alfons de Poitiers, germà de sant Lluís.

Així, doncs, la qüestió occitana era una causa perduda, i encara que no d'una manera definitiva, va quedar resolta al Tractat de Corbeil (1258) pel qual Jaume renunciava a tots els seus drets feudals sobre els comtats ultrapirenaics, exceptuant el senyoriu de Montpeller i els vescomtats d'Omeladès i el Carladès, a canvi de la renúncia de Lluís IX de França a aquells llunyans drets feudals sobre els comtats catalans, heretats dels reis carolingis.

Amb aquest panorama, l'expansió de la Corona d'Aragó vers el Migdia francès quedava definitivament tancada i perduda.

Les decisions polítiques preses per Jaume I amb el regne de Castella no han estat ben valorades per certs historiadors, sobretot catalans. Al Tractat d'Almirra (1244), subscrit entre Jaume I i el príncep Alfons de Castella, es ratificaven els compromisos de Cazorla (1179), en els quals la Corona d'Aragó renunciava a la seva projecció meridional peninsular. Aquests compromisos s'evidenciaren el 1304, en temps de Jaume II el Just d'Aragó, quan a la Concòrdia de Torrellas, arbitrada pel rei de Portugal, s'exigí a l'aragonès la renúncia al regne de Múrcia, exceptuant-ne la ciutat i el port de Cartagena. Però l'oposició manifesta de l'infant Don Juan Manuel, senyor de Villena, a aquesta darrera clàusula es matisà l'any següent mitjançant el Tractat l'Elx (1305), segons el qual les ciutats de Llorca i Cartagena quedaven sota el domini castellà, mentre que Villena, Elx, Oriola, Guardamar, Alacant i la vall del Vinalopó eren incorporades al regne de València.<sup>5</sup> Amb tots aquets pactes, la Corona d'Aragó veia paralitzada la seva possible expansió i projecció territorial cap al sud, és a dir, vers el ric regne de Granada.

## 2. ELS PORTS DE LES BALEARS ES CONVERTIREN EN LES BASES NECESSÀRIES PER A DESENVOLUPAR EL COMERÇ I LA POLÍTICA EXPANSIVA CATALANA A LA MEDITERRÀNIA

La projecció natural catalana cap a l'est també té les seves arrels al segle XII. La croada pisanocatalana dels anys 1114-1115 s'ha de prendre com a punt de partida d'aquesta nova iniciativa. Però malgrat el dur càstig infligit a Madina Mayurqa pels croats, la pirateria musulmana tornà a reeixir, i al seu costat apareixia un nou poder naval a la Mediterrània, la república de Gènova.

Álvaro Santamaría creu que a finals del segle XII hi havia un «acuerdo tácito en el Mediterráneo» pel que fa als drets de conquesta de Catalunya sobre el regne de Mallorca, en coincidir amb Nicolau

4. Margarida era filla de Ramon Berenguer V de Provença, comte que tan sols tingué descendència femenina: Ferran SOLDEVILA, *Jaume I, Pere...*, p. 33-34.

5. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La conquesta de les comarques meridionals valencianes per Jaume II», *Quaderns de Migjorn*, núm. 3 (1996-1997), p. 9-26; Enric GUINOT, *Els límits del Regne*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1995.

d'Olwer<sup>6</sup> que entre Aragó i Gènova existia un possible pacte. Així ho creuen quan contraposen la política genovesa i la catalana, la primera basada en la firma de tractats comercials avantatjosos per a la república, una reduïda presència humana al territori i una ingerència política nul·la als estats d'assentament, actuació que s'allunyava del tradicional concepte de conquesta mantingut per la Corona d'Aragó. Però és difícil creure en l'existència d'un «acuerdo tácito» quant als drets de conquesta. Per a Gènova, allò que estava en joc era el guany aconseguït amb una petita inversió i gaudia d'avantatges comercials en terres islàmiques sobre altres mercaders de diferents nacionalitats (catalans i pisans). Cal considerar també que la República Lígur, des de la segona meitat del segle XII, ja havia convertit els ports de les Balears en una de les seves bases estratègiques de la política comercial<sup>7</sup> i que l'ascens de la Corona d'Aragó a la Mediterrània devia ésser considerat una amenaça potencial.

Així, doncs, el tractat signat el 9 de juny de 1162 entre l'emperador Frederic I i la senyoria de Gènova fa pensar que hi havia un joc d'interessos. La dubtosa i poc probable croada a iniciar per l'emperador contra els regnes musulmans de València i Mallorca amagava una doble intencionalitat: d'una part, pressionar el regne de Mallorca perquè signés un tractat de pau que permetés una penetració comercial dels agents genovesos, i, d'una altra part, una amenaça velada al comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, de la possibilitat d'immiscir-se en els espais d'expansió en cas de no donar suport a la seva causa.<sup>8</sup>

També cal considerar que Pere II el Catòlic havia formulat al Sant Pare, en 1302, el seu propòsit de conquesta de les Balears, amb la intenció de crear-hi un bisbat,<sup>9</sup> però com sabem els seus projectes es truncaren quan aquelles illes foren conquistades novament pels almohades (1302-1303), que suplantaven els almoràvits mallorquins.

El projecte de croada, que s'havia truncat amb Pere II, va ser renovat pel seu fill Jaume I quan declarà la seva intenció de conquerir les Illes a les Corts de Barcelona de l'any 1228, proposta que fou seguida per una massiva participació de nobles, ciutadans i prelats, la gran majoria dels quals foren catalans i occitans. Va passar el mateix el 1238, quan Jaume va aconseguir del papa Gregori IX la creació del bisbat de Mallorca, una iniciativa tampoc no complida pel seu pare.

Com sabem, la conquesta de les Balears fou duta a terme en tres etapes: la conquesta de Mallorca pel rei Jaume I en col·laboració amb la noblesa catalana (Nunó Sanç, Gastó de Bearn, Hug d'Empúries...) i alts càrrecs de l'Església catalana (Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona). La conquesta d'Eivissa i Formentera fou una iniciativa nobiliària (1235) en la qual intervingueren Guillem de Montgrí, sagristà de la seu de Girona, el comte Nunó Sanç i Pere de Portugal (en aquells moments, senyor de l'illa de Mallorca). L'illa de Menorca fou conquistada en 1287 per Alfons III el Franc, ja en plena guerra del «Vespro Siciliano».

Així, doncs, és una opinió generalitzada que la Corona de Aragó, constreta entre els poderosos estats de Castella i França, sense possibilitat d'una expansió territorial peninsular efectiva, va veure com a única sortida l'opció insular, de manera que les Balears, convertides en un espai català, eren la

6. Lluís NICOLAU D'OLWER, «Entre les dues conquestes: 1115-1229», *La Nostra Terra* (Mallorca), any II, núm. 24 (1929), p. 519-528.

7. Georges JEHEL, «La place de Majorque dans la stratégie politique et économique de Gênes aux XII<sup>ème</sup> et XIII<sup>ème</sup> siècles», a *XIII CHCA*, Palma de Mallorca, 1989, Comunicacions, 1, p. 99-110.

8. Álvaro SANTAMARÍA, *Determinantes de la conquista de Baleares (1229-1232)*, Barcelona, Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona, 1972, nota 80.

9. Josep MIRALLES SBERT, «Documento relativo a un proyecto de conquista de Mallorca por Pedro II», *BSAL* (Palma de Mallorca), núm. X (1903-1904), p. 96.

plataforma idònia, però també necessària, per a impulsar la política d'expansió del comerç català a la Mediterrània.

Va ser aquest un dels motius pels quals la monarquia i la noblesa decidiren buidar de població islàmica les tres illes, quan en altres assentaments humans peninsulars els musulmans sotmesos van poder residir als seus territoris? Es tractava de convertir les illes en un nou espai català? De fet, va ser així. Per tant, l'ocupació i la repoblació del regne de Mallorca foren un cas una mica atípic, si el comparem amb l'actitud practicada en altres territoris de conquesta. Els repobladors de les Balears<sup>10</sup> (la majoria dels quals catalans i occitans) gaudiren d'un major règim de llibertat que a les seves pròpies àrees peninsulars, emparats per la carta de franqueses (1 de març de 1230), concessió feta pel Conquistador després de la conquesta. Per tant, des del primer moment, el nou regne de Mallorca es convertí en una nova terra catalana i en la plataforma adequada per a impulsar el comerç que es desenvolupava als ports catalans del llevant peninsular.

Un breu repàs a certs esdeveniments citats a les cròniques catalanes ens permet ponderar el valor estratègic de les illes al segle XIII.

El 1231, la tercera arribada del Conqueridor a Mallorca es va esdevenir al port de Sóller, on algunes naus genoveses s'havien refugiat. La presència reial al port de Tramuntana ja testimonia un coneixement molt clar dels principals refugis portuaris de l'illa i de les seves possibilitats —com podrien ser Alcúdia o Portocolom, entre altres—, i de la seva utilització en la pràctica del comerç genovès. La importància estratègica i comercial del port de Portopí i del moll de Ciutat la tractarem en un altre apartat.

A l'illa de Menorca, els mercaders catalans coneixien la cala de Ciutadella des del Tractat d'infeudació de Capdepera (1231): anualment hi acudien els mercaders compradors de l'import del tribut imposat pel Conquistador als *ulames* menorquins. El tribut era cobrat «ante almudainam de portu Minoricarum», és a dir, als peus del castell del port o cala de Ciutadella, mentre que el gran port de Maó serví com a base logística per a concentrar l'estol de Pere III el Gran, quan el 1282 es dirigia al nord d'Àfrica per donar suport als sicilians i defensar els drets de la seva esposa Constança. En aquest punt, la crònica de Ramon Muntaner dóna la seva versió del fet i d'una manera contradictòria justifica l'acció armada d'Alfons III el Franc el 1287 contra els musulmans menorquins, al·legant una traïció difícilment demostrable.

Sotmesa l'illa durant el mes de gener de 1287, i després de la signatura de la rendició del rais menorquí Abu Hakam Ibn Saïd a Santa Àgueda (21 de gener), Alfons III va fer llogar una embarcació genovesa al port de Maó amb la intenció de passar a Eivissa per a carregar-la de sal. En aquells moments, l'embarcació genovesa era ancorada al port menorquí emparant-se de la tempesta que dies abans havia desfet l'estol de l'aragonès.

També l'illa d'Eivissa era una escala obligada en la ruta Portopí-nord d'Àfrica o Portopí-costa alacantina, des d'on les embarcacions es dirigien a les places del sud-est peninsular per fer la ruta «apud Yspaniam». I sobretot era un lloc intermediari per a aquelles embarcacions que, des de temps immemorial, acudien a la seva rada per a carregar la sal de les seves salines.

Així, doncs, l'omnipresència de les naus genoveses a tots els ports insulars en dates molt pròximes a la conquesta reafirmen, una vegada més, la idea que el comerç lligur acaparava la majoria dels intercanvis que es produïen a les Balears i que Gènova gaudia d'una situació de privilegi a les illes. Per tant, creiem que la conquesta catalana degué ser considerada per la república com un altre motiu d'intromissió en els seus interessos i el naixement d'un nou competidor tan important com Pisa.

10. David ABULAFIA, *Un imperio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Barcelona, Omega, 1996, p. 15-20.

### 3. LA CIUTAT DE MALLORCA FOU CONVERTIDA EN UNA PLAÇA COMERCIAL DE REDISTRIBUCIÓ DE PRODUCTES, ON UNA DE LES ACTIVITATS MÉS RELLEVANTS ERA LA PRÀCTICA DE LA PIRATERIA

Jaume I, al capítol III («damus iterum vobis») de la carta de franqueses dictada l'1 de març de 1230, atorgava als pobladors de l'illa de Mallorca llibertat de tràfic sense pagar impostos a tots els territoris de la Corona d'Aragó, i al capítol quart prohibia la pràctica habitual de saquejar les embarcacions que naufragaven al litoral illenc i renunciava al dret de naufragi.

Una vegada fet el repartiment de l'illa de Mallorca entre Jaume I i els nobles cooperants, el nou regne fou convertit en una plaça comercial on tingué cabuda una representació de cadascuna de les ciutats cristianes que en aquells moments movien el comerç a les costes occidentals.

Jaume I, el mes d'octubre de 1230, concedia a Balduí Gombert i a Guillem Aicard, cònsols dels homes de la ciutat de Marsella,<sup>11</sup> tres-cents cases i trenta-un obradors dins Ciutat, en compensació dels sis-cents trenta-sis cavallers que havien aportat a la conquesta. El gener de 1233, els cònsols Jaume de Nivella i Pere de Circia, representants dels homes de Montpeller, obtenien llicència per a poder vendre i alienar els béns que els havien correspost en el repartiment. La contribució de les dues ciutats provençals, amb altres, permetria un flux comercial important dels productes procedents de l'àrea del golf de Lleó vers les illes i viceversa.

La participació catalana va ser la més important, però, malgrat tot, és de difícil quantificació. A més de les donacions fetes a nobles, cavallers i eclesiàstics de Barcelona, els mercaders barcelonins, tarragonins i tortosins obtingueren una privilegiada situació respecte als altres. El gener de 1231, els mercaders barcelonins foren eximits pel rei del drets de lleuda, peatge, pesatge, portatge, usatge i toltà;<sup>12</sup> els tarragonins (març de 1231) foren facultats per a poder carregar el blat de les seves terres i portar-lo a Mallorca sense pagar cap mena de dret portuari,<sup>13</sup> i tots els tortosins disposats a residir a Mallorca (abril 1231) eren declarats lliures i francs pel lloctinent reial, Berenguer de Santauegènia, davant una representació de tres jurats de la ciutat.<sup>14</sup> Els ciutadans de Lleida van veure confirmades per l'infant Pere de Portugal les donacions fetes pel Conquistador.

Juntament amb ells, els jueus obtenien del lloctinent Berenguer de Santauegènia (juliol de 1231) una part del palau reial,<sup>15</sup> a l'interior del recinte de l'Almudaina, per a construir un oratori i una sinagoga, a més d'altres béns dintre la Ciutat. I tot això, segons els Costums de la ciutat de Barcelona.

La participació aragonesa i navarresa també fou important, sobretot després d'assignar uns cent mil sous per contractar gent armada per a mantenir l'illa, ja que molts dels primers conquistadors havien eixit a causa de la pesta. A aquesta disposició reial, s'hi han d'afegir dues disposicions papals de Gregori IX (juliol 1233), que concedia tres anys d'indulgències a tots aquells aragonesos i navarresos que passessin a viure a Mallorca<sup>16</sup> i que, als clergues que acudissin a l'illa, els permetia conservar els fruits i les rendes que rebien dels seus beneficis d'origen.

La presència lligur a l'illa de Mallorca era anterior a la conquesta. Jaume I el Conqueridor va renovar les relacions politicocomercials amb Gènova, ratificant els privilegis signats el 1146 per Ramon Berenguer IV i altres que eren molt semblants a l'acord establert el 1181 entre el plenipotenciari ge-

11. Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Corpus documental balear», FRB (Palma de Mallorca), núm. 1 (1977), p. 41, doc. 32.

12. Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Corpus documental balear», FRB, núm. 1, doc. 49.

13. Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Corpus documental balear», FRB, núm. 1, doc. 56.

14. Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Corpus documental balear», FRB, núm. 1, doc. 59.

15. Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Corpus documental balear», FRB, núm. 1, doc. 74.

16. Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Corpus documental balear», FRB, núm. 1, doc. 353.

novès, Rodoan Moro, i Abu Abraham Ishaq, valí de Mallorca. Amb aquest tractat, signat per deu anys, es comprometien a no agredir-se i renunciaven al dret de naufragi,<sup>17</sup> i es va renovar el 1188, renovació per la qual els genovesos van poder establir a Mallorca una factoria (proveïda d'església, forn i banys) per vint anys.<sup>18</sup> La mateixa actitud va tenir el Conquistador amb Pisa, en signar un altre tractat comercial que ratificava els acords del 7 de setembre de 1113 concertat per Ramon Berenguer III.

Però, de les dues repúbliques, la que va obtenir un major avantatge va ser Gènova. L'abril de 1233, Jaume I va concedir a l'ambaixador Humbert de Volta, genovès, poder tenir còsols a totes les ciutats del regne, especialment a Mallorca;<sup>19</sup> el maig de 1233, essent senyor de Mallorca Pere de Portugal, va facultar l'ambaixador per a poder construir un *funduck*, aprofitant unes cases i una mesquita, on es construiria una capella i un forn, disposicions molt semblants a les atorgades per als musulmans.<sup>20</sup> Aquest complex comercial genovès estava ubicat en un *atzoeh* (plaça mercat) que en línia recta anava al castell del Temple. A més, a final de maig de 1233, Pere de Portugal signava un tractat de pau amb el Comú genovès.

El fet d'atorgar aquest *funduck* a perpetuïtat al Comú de Gènova es pot interpretar —és la nostra opinió— com un desig de compensar aquell qui ha perdut una posició de preferència<sup>21</sup> i que es podria considerar perjudicat. Per tant, amb aquestes concessions, Jaume I procurava evitar un conflicte armat que haguera empitjorat la seva posició.

La conquesta dels regnes de Mallorca i València donà a Jaume I un gran prestigi internacional. Malgrat aquestes accions contra les terres de l'islam, el soldà de Tunis molt prest entrà en relacions amistoses amb la Corona d'Aragó, fet que va donar pas a una lenta i progressiva penetració comercial al nord d'Àfrica.

Abans de la primera meitat del segle XIII, hi ha notícies vagues que ens informen de la presència i la penetració de comerciants catalans en terres africanes; el 1250 està documentada l'arribada d'un ambaixador del sultanat de Tremissèn a la cort de Jaume I per a tractar diverses qüestions comercials, i el 1252 ja hi ha notícies d'un cònsol català a la ciutat de Tunis; el 1263 es creava el primer consolat català a Alexandria, al sultanat d'Egipte.

La progressiva expansió marítima de la Corona de Aragó a la Mediterrània central, en aquest cas sobre el regne de Sicília i el sultanat de Tunis, era una nova ingerència del comerç català en una àrea comercial freqüentada pels genovesos, però en aquesta ocasió ambdós unirien els seus esforços per a contrarestar un enemic comú més temut, com era Carles d'Anjou, príncep capet que pretenia formar un imperi angeví al cor de la Mediterrània amb el beneplàcit papal.

No seria fins al final del seu regnat que Jaume I marcara les principals directrius que permetrien protegir el comerç català dels comerciants externs. En 1267 prohibia als mercaders estrangers residents a terres catalanes poder llogar embarcacions que no fossin del país per a embarcar les mercade-

17. Josep M. QUADRADO, *Islas Baleares*, Palma de Mallorca 1969, p. 51.

18. Antoni PONS, *Historia de Mallorca. Instituciones, cultura y costumbres del reino. Siglos XI-XVII*, vol. I, Palma de Mallorca, 1986, p. 42.

19. LORENZO PÉREZ MARTÍNEZ, «Corpus documental balear», FRB, núm. 1, doc. 312.

20. Mirella BLASON-BERTON, «Un console genovesi di Maiorica», *Miscellanea de Storia Ligure* (Gènova), núm. IV (1966).

21. Gènova, el 1162, havia signat un conveni amb l'emperador Frederic I Barba-roja, el qual manifestava la seva intenció d'empendre una croada contra els musulmans de València i Mallorca. La pretensió de l'emperador era pressionar el valí mallorquí perquè signara un conveni de pau i permetera una ocupació regular dels agents comercials genovesos al seu territori i, a la vegada, fer una amenaça encoberta al comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, de la possibilitat d'intervenir als espais d'expansió territorial, en el cas que no donara suport a la seva causa.

ries que no fossin pròpies.<sup>22</sup> I l'any següent facultava els consellers i prohoms de la ciutat de Barcelona per a nomenar còsols als ports d'Ultramar, amb el propòsit de defensar els interessos dels mercaders catalans de les arbitrietats de les autoritats d'aquells llocs, així com poder administrar justícia als membres que en aquells moments freqüentaven els ports comercials.<sup>23</sup>

Aquestes mesures queden complementades per una altra disposició emanada el juliol de 1269, quan Jaume I, «a comuna utilitat dels ciutadans e dels habitants de la Ciutat [de Mallorca]», prohibeix la residència a l'illa de les companyies «dels senens, dels florentins, dels placentins e dels lucheses».<sup>24</sup> Com veiem, no anomenava els genovesos, als quals permetia seguir mercadejant i utilitzant les Balears com a plataforma i base d'operacions.

Traçades les bases d'una expansió comercial catalana, no pot sorprendre el malestar dels mercaders i burgesos del Principat i de l'hereu (Pere III el Gran) en assabentar-se de la darrera disposició testamentària del Conquistador, quan en 1262 separava el regne de Mallorca de la Corona d'Aragó i convertia les illes en un regne independent, disgregat de l'eix de la Corona.

Per a alguns, era un error polític; per a d'altres, una disposició personal presa amb tot el dret feudal que li competia, en ésser un territori fruit d'una conquesta i no estar vinculat al nucli dinàstic primari de la Corona d'Aragó.

La infeudació del regne de Mallorca de Jaume II de Mallorca a Pere III el Gran, el 1279, era una manera d'endreçar el desencert polític del seu progenitor, però després de la intervenció catalanoaragonesa a Sicília i de l'amenaça angevina des del sud de França, l'ocupació del regne de Mallorca (1285) així com la intervenció d'Alfons III a Menorca (1287) eren imprescindibles. En primer lloc, perquè els ports del regne podien ser ocupats amb una intervenció francesa, i en tal cas perillaria la connexió Catalunya-Sicília, i en segon lloc, perquè la conquesta de la balear menor permetria un quantió botí, amb el qual poder satisfer els deutes assolits en les pagues de l'exèrcit, pretensió que de fet no s'aconseguí.

És evident que, a finals del segle XIII, els ports de les Balears s'havien convertit en l'eix sobre el qual basculava una gran part del desenvolupament polític i de projecció comercial catalana,<sup>25</sup> i Portopí era una peça important de la qual no era possible prescindir.

L'esclat de les Vespres Sicilianes elevaria al tron de Sicília Pere III d'Aragó, que en 1285 signaria amb el sultà Abu-Hafs Úmar I de Tunis un tractat (Tractat de Panissars) que afavoria en gran manera el comerç català.<sup>26</sup> Algunes de les clàusules del tractat manifesten la seva importància i a la vegada la posició preferent de la Corona aragonesa sobre els altres estats i repúbliques. Per a anomenar-ne algunes, citarem: l'obligació del sultanat de Tunis de pagar cent mil besants de plata cada tres anys, clàusula que tenia un efecte retroactiu des de 1282; es permetria la permanència de milícies cristianes al seu territori, dirigides per una persona de confiança del rei aragonès, però pagades pel sultà, i es facultaria poder obrir consolats i *funduks* proveïts de magatzems, forns i capella,<sup>27</sup> acords que perme-

22. Antoni de CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, vol. II, Barcelona, 1961-1965, doc. 15.

23. Antoni de CAPMANY, *Memorias históricas...*, p. 31-32.

24. Estanislau de Kostka AGUILÓ, «Franqueses y privilegis del Regne», BSAL (Palma), núm. v (1893-1894), p. 371, doc. xxiv.

25. Carme BATLLE *et al.*, «Notes sobre l'eix comercial Barcelona-Mallorca-Barbaria, a la segona meitat del segle XIII», a XIII CHCA, Palma de Mallorca, 1989, Comunicacions, 1, p. 33-47.

26. Segons Ferran Soldevila, «aquest tractat reproduïa gairebé punt per punt totes les clàusules del tractat de València de 1271, signat per Jaume I i Al-Mostansir»: Ferran SOLDEVILA, *Jaume I, Pere...*, p. 150.

27. Antoni de CAPMANY, *Memorias históricas...*, vol. IV, p. 9-14; Louis de MAS LATRIE, *Traité de paix et de commerce et documents divers concernant les relations des chrétiens avec les arabes de l'Afrique septentrionale au Moyen-Âge*, París, 1886, p. 286-290.



tien una presència militar permanent i una pràctica religiosa cristiana en territori islàmic i que demostraven un alt grau de tolerància de les autoritats islàmiques.

Aquestes clàusules posaven el comerç català en un pla superior a aquell de què gaudien els genovesos en aquells mateixos territoris i ports. Era una nova ingerència catalana dintre del camp d'acció comercial que els lígurs consideraven propi.

L'excomunió del papa Martí IV (9 de novembre de 1282) sobre Pere III d'Aragó decantaria el rei aragonès al partit gibel·lí, mentre que Gènova optava per la causa güelfa. Era un nou pas més cap a una definitiva ruptura i un altre motiu per a declarar la guerra.

El retorn de Jaume II el Just del regne de Mallorca i les Balears al seu rei legítim, Jaume II de Mallorca, el 1298 (segons una de les clàusules del Tractat d'Anagni), tan sols va ser un breu interval en el temps, una situació política d'equilibri inestable, que inexorablement s'havia d'inclinar del costat del més poderós. El regne insular de Mallorca cauria novament dintre la influència política catalanoaragonesa, malgrat la disposició del Conquistador de crear-lo com un regne independent i sobirà.

En un altre sentit, al Tractat de Monteagudo de 1291, subscrit entre Jaume II d'Aragó i Sanç IV de Castella, ambdós reis delimitaven les seves respectives àrees d'influència comercial i política al nord d'Àfrica, prenent el riu Mulúia com una línia divisòria del territori.<sup>28</sup> L'acord convertia novament les Balears en el centre neuràlgic del comerç mediterrani occidental de la Corona d'Aragó en direcció al nord d'Àfrica, però en aquest repartiment ambdós estats no tingueren presents els interessos del rei mallorquí, segurament perquè els dos consideraven que els comerciants i els mariners mallorquins eren, de fet, catalans.

Amb tot, el port de Portopí es convertí en el centre exterior del comerç català. La rada estava situada al mig d'una cruïlla comercial, a dos-cents quilòmetres de les costes catalanes, a tres-cents quilòmetres de Còrsega i a dos-cents cinquanta del nord d'Àfrica. Aquesta posició geogràfica privilegiada el convertí en un centre d'intercanvi on es concentraven i es redistribuïen tots els productes d'altres àrees arribats a l'illa. Però, malauradament, la majoria de la població illenca no podia gaudir dels avantatges que generava aquest ric tràfec; la part forana illenca no podia oferir gran cosa a aquest comerç que circulava pel seu port.

Aquesta doble situació, una de privilegi i una altra d'impotència, era propícia per al desenvolupament d'una altra activitat molt més lucrativa derivada del mateix comerç: la pràctica del comerç fraudulent i de la pirateria. Segons Charles-Emmanuel Dufourcq, la pràctica piràtica i corsària era una acció bèl·lica produïda per aquells que tenien més capacitat de resposta i d'equipament naval, amb el pretext de coaccionar els estats enemics.

Bernat Desclot se serveix d'un d'aquests fets per a justificar la conquesta de Mallorca per Jaume I. Pocs anys abans de la presa de Mallorca, el cronista refereix el fet de dues sageties corsàries de Tarragona que s'havien apoderat d'una embarcació mallorquina en aigües d'Eivissa i que, en represàlia, el sultà mallorquí va retenir una nau de Barcelona que anava a Ceuta i una altra que venia de Bugia carregada de rics productes.

El fet, també al·ludit al *Llibre dels feits*, manifesta ja un comerç català fluid que transitava per les illes, i que en èpoques de pau i amistat era tolerat per les autoritats insulars islàmiques, i al mateix temps ens informa de la pràctica de l'aplicació d'una marca o dret del perjudicat de poder embargar

28. Charles-Emmanuel DUFOURCQ, «Les relations de la Peninsule Ibérique et l'Afrique du Nord au XIV<sup>e</sup> siècle», *Anuari d'Estudis Medievals* (Barcelona), núm. 7 (1970-1971), p. 39-66.

els béns dels mercaders de la mateixa nacionalitat dels malfactors, paraula ja utilitzada en l'argot comercial de principi del segle XIII.

Pocs anys després de la conquesta catalana de 1229, Álvaro Santamaría ens ofereix noves dades que ens informen de l'activitat comercial dels catalans que freqüentaven el port insular: el professor, escrutant solament la documentació de l'any 1242, parla de vuit contractes que fan referència a l'armament d'embarcacions lleugeres (generalment solen ser barques) per a practicar el cors a «Yspania» o «Sabuc» (el sud peninsular). En aquests armaments, hi figura gent de tots els estaments socials, influents eclesiàstics i menestrals, i en els seus contractes apareix sempre la raó de l'armament: «ad lucrandum contra inimicos», o «ad lucrandum contra mauros, ad lucrandum contra sarracenos Deus auxiliante.»

La pregunta que es fa Santamaría és si el resultat de la venda del botí aconseguit en aquestes incursions constituïria els primers capitals necessaris per a muntar un primer negoci amb el qual poder subsistir.<sup>29</sup> La idea, encara que possible en alguns casos, no pareix ser la més adequada per a explicar el començament de les primeres fortunes comercials mallorquines.

Juntament amb aquesta pràctica piràtica, tolerada per les autoritats reials, es desenvolupava amb molta més intensitat el comerç lícit, però aquest era constantment frenat per les prohibicions papals, que veien en aquella pràctica un ajut a l'enemic.

Les prohibicions papals dictades contra el comerç illenc amb els països islàmics durant el segle XIII molt prest hagueren de ser matisades i concretades per a permetre una pràctica comercial lícita que no ofegara l'economia de les Balears.

La qüestió argumentada per l'infant Pere de Portugal, senyor de Mallorca des de 1231, davant el papa Gregori IX en 1240 evidenciava que el comerç il·lícit amb les places nord-africanes era essencial per a la supervivència econòmica dels illencs, una activitat que s'havia mantingut durant segles i a la qual els era difícil renunciar.<sup>30</sup>

Davant la insistència, les butlles de Gregori IX (gener de 1240 i abril de 1241)<sup>31</sup> i les donades pel seu successor Innocenci IV (març de 1247) autoritzaven el comerç mallorquí amb els musulmans, prohibint en tot cas una sèrie de mercaderies considerades no exportables (cavalls, armes, embarcacions, ferro...) susceptibles de ser utilitzades com a material bèl·lic contra ells mateixos o contra altres països de la cristiandat.

Quaranta anys després, el primer registre documental que tenim ens permet comprovar la importància del tràfic insular amb el nord d'Àfrica i el sud peninsular en mans de l'islam. El registre de llicències de barques o llibre de guiatges, datat l'any 1284 i publicat per Antoni Riera i Melis,<sup>32</sup> relaciona setanta-quatre expedicions, atorgades pel batle de Mallorca a un nombre idèntic de patrons, entre el 23 de gener i el 28 de març del mateix any, és a dir, en cinquanta-cinc dies.

De les setanta-quatre llicències mencionades, trenta-una tenien com a destí final un port islàmic. Tretze es dirigiren a Ifríquiya amb destinació a Bugia (sis viatges), Alcoll (quatre viatges), Bona, Gíger i Tunis, amb un viatge. Dotze més prengueren la direcció del Magrib central, fondejant a Alger (tres

29. «A los 12 años de la conquista cristiana [...] tales modestas empresas asociadas constituyeran una de las fuentes esenciales de formación de capitales en la inmediata postconquista al capitalizar los beneficios resultantes de la subasta del botín y venta inmediata de cautivos.» Álvaro SANTAMARÍA, *Ejecutoria...*, p. 423-426.

30. De 1156 a 1165, M. Barceló ha documentat uns cent set viatges comercials des de Mallorca, més de la meitat dels quals es dirigiren al nord d'Àfrica.

31. ARM, còd. Sant Pere, f. 8; publicats per Estanisla de Kostka AGUILÓ, «Franqueses y privilegis del regne II: privilegis y butlles pontificies», BSAL (Palma de Mallorca), núm. VI (1895-1896), p. 129 i 130.

32. Antoni RIERA I MELIS, «La llicència per a barques de 1284, una font important per a l'estudi del comerç exterior mallorquí del darrer quart del segle XIII», FRB (Palma de Mallorca), núm. III (1979-1980), p. 121-140.

viatges), Tedeliç, Mostaganem i Honein (dos viatges), i Brisck, Tenes i Togo (un viatge). Les cinc embarcacions que arribaren al Marroc (al-Garb) recalaren a Alcúdia (tres viatges) i Al Hoceima (dos viatges). L'única embarcació amb destinació al regne de Granada fondejà a Almeria. Segons aquesta relació, no hi ha cap viatge que sobrepassi l'estret de Gibraltar, de manera que l'actuació comercial atlàntica pareix que era al seu començament.

Aquest flux comercial illenc, conegut també a través dels llibres d'ancoratge<sup>33</sup> del segle XIV, permet considerar les illes Balears, i en especial el port de Portopí, com el centre neuràlgic del comerç que circulava a través de la Mediterrània occidental a finals del segle XIII i a la primera meitat del segle XIV.

La presència de mallorquins i catalans (discernir la nacionalitat en aquests moments a vegades resulta difícil) a l'Atlàntic nord (Flandes i Anglaterra) a partir de 1281, seguint les passes dels genovesos, manifesta que, amb anterioritat a la data, els illencs coneixien el pas de l'Estret en les dues vessants, una cap al nord, via Portugal, i la segona cap al sud, en direcció a les platges atlàntiques marroquines.

De fet, la primera notícia que tenim de la presència de mariners catalans a les costes atlàntiques marroquines ens la serveix Charles-Emmanuel Dufourcq<sup>34</sup> quan diu que el 1262 el barcelonès Colteller navegà, en dues ocasions, entre Barcelona i Salé.

Aquesta notícia manifesta el coneixement de la ruta marítima atlàntica amb anterioritat als esdeveniments ocorreguts entre 1277 i 1279 (presa de Tarifa i Algesires per Abu Yacub i derrota de la flota castellana a l'Estret) que permeteren als benimerins controlar la Mànegua. Malgrat tot, Nicolozzo Spínola viatjà de Gènova a Flandes el 1277, i Nicolino Zaccaria i Ugueto Embriaco arribaren a Anglaterra<sup>35</sup> malgrat el bloqueig.

Les rutes marítimes més freqüents utilitzades per les embarcacions tripulades per mallorquins al nord d'Àfrica i al-Àndalus obeïen principalment a dos interessos: un de comercial i l'altre amb un marcat interès polític. Per consegüent, els mercaders mallorquins de la primera meitat del segle XIII freqüentaven les places musulmanes amb un propòsit comercial un xic ambigu.

La majoria dels mercaders i dels patrons que traficaven amb les àrees islàmiques portaven a les seves naus productes confeccionats (teixits) i diners (en numerari d'argent), amb la intenció d'intercanviar i comprar. Però d'altres preparaven les seves embarcacions amb la intenció de danyar la gent de l'islam, amb l'únic propòsit d'obtenir uns beneficis ràpids, encara que amb un major risc.

En reiterades ocasions s'ha alludit a la importància del port de Mallorca (Portopí) com a base d'aprovisionament i centre de redistribució de mercaderies de primer orde. Amb molta freqüència, les embarcacions catalanes i valencianes que pretenien arribar a les costes del Magrib central, Sicília, Tunis i Alexandria, ancoraven a Portopí. Cap a finals del segle XIII, també hi arribaven les naus de genovesos i venecians que, des de les seves repúbliques, volien passar l'Estret per arribar a les aigües de l'Atlàntic i dirigir-se a Anglaterra, o al seu retorn, abans de regressar a les seves bases, ancoraven a Portopí. D'aquesta manera, el port de Mallorca també fou lloc de trobada i mercat de contractació d'una gran varietat de productes procedents de totes les àrees comercials de la perifèria.

Però hi ha un factor que tal vegada ha passat desapercbut: la capacitat de tolerància dels illencs, que permetien la convivència d'aquesta amalgama comercial i ètnica, que va convertir la capital insu-

33. Marcel DURLIAT i Joan PONS, «Recerques sobre el moviment del port de Mallorca en la primera meitat del segle XIV», a *IV CHCA*, Madrid, 1959, p. 347.

34. Charles-Emmanuel DUFOURCQ, *L'expansió catalana a la Mediterrània Occidental. Segles XIII i XIV*, Barcelona, Vicens Vives, 1969, p. 14.

35. Recollim la notícia d'Álvaro SANTAMARÍA, «La reconquesta de las vías marítimas», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 10 (1980), p. 41-133.

lar en un gran mercat medieval pel qual circulaven els productes més exòtics i on es podia comprar amb qualsevol tipus de numerari.

La presència a Ciutat de moltes llotges o cases de contractació de comerciants estrangers la convertien en una urbs cosmopolita, on el cònsol o factor principal tenia una doble nacionalitat: la del seu país d'origen i la de «ciudadà de Mallorca»; aquesta dualitat permetia als mercaders romandre a l'illa en moments difícils, sobretot quan la política d'ambdós estats havia decidit iniciar les hostilitats. El cònsol vetllava pels interessos dels comerciants i d'aquelles riqueses deixades en dipòsit, i fins i tot defensava la integritat d'aquelles persones.

La Ciutat de Mallorca tenia altres atractius per als navegants: tenia dues drassanes, una a Portopí i una de segona a la ribera del moll, dintre de la mateixa ciutat,<sup>36</sup> que permetien la reparació de les naus malmeses durant els trajectes o la reposició de queviures, a més de ser un lloc de refugi segur contra l'amenaça constant de la pirateria.

#### 4. QUINS FOREN ELS SENYALS D'IDENTITAT PER DEFINIR EL PATRÓ I MERCADER MALLORQUÍ, PER DIFERENCIAR-LO POSTERIORMENT DEL CATALÀ O DEL VALENCIÀ?

Vint anys després de la conquesta de Mallorca, Jaume I va crear la institució de la Juraria del Regne, de característiques similars a les atorgades al regne de València. Podríem dir, doncs, que, a partir de 1249, el territori, poblat per una amalgama de diferents nacionalitats i procedències, començava a convertir-se en una nova societat, autòctona, insular, mallorquina. I una de les primeres circumstàncies per a aconseguir aquesta nova nacionalitat era fer-hi residència.

Encara que no hi hagi un document explícit de l'època que així ho manifesti, aquesta circumstància s'intueix i s'especifica en molts casos. Un d'ells és l'orde donada pel mateix Jaume I, des de València (31 octubre 1247), quan decretava que per exercir de notari o d'escrivà era necessari que es tingués habitació a la vila o es residís en aquell lloc.<sup>37</sup> Però aquest simple i primer requisit de propietat d'un immoble molt prest no fou suficient; a la majoria dels habitants de la ciutat i del territori, per gaudir del dret de ciutadania, se li exigia haver residit a la terra per un període no inferior a deu anys: «Si algú tindrà alguna possessió per x anys que sia d'aquí avant sua.»<sup>38</sup>

La presència de nombrosos mercaders, residents en cases de contractació estrangeres, va permetre que alguns gaudissin d'una doble nacionalitat, de manera que la documentació ens parla de genovesos, pisans, marsellesos, niçards... ciutadans de Mallorca.

Aquell mateix any 1249, Jaume I va concedir als jurats i als prohoms de la universitat de Mallorca, a perpetuïtat, tots els drets que la monarquia tenia sobre el port de Portopí,<sup>39</sup> uns drets que la monarquia havia llogat a Berenguer Assopart i al qual ara se li revocava el contracte per cedir-los a la Ciutat.

Aquesta primera universitat, amb les rendes recaptades dels drets de Portopí, va poder fer les primeres passes, segurament creant una petita infraestructura administrativa que permetés comptabilitzar els ingressos i les despeses de la institució, però és il·lusori voler plantejar des del primer moment una inversió urbanística a Portopí i unes estructures portuàries al moll de Ciutat, obres que tan sols es podien escometre amb una economia sanejada.

36. Francesc SEVILLANO i Joan POU, *Historia del puerto de Palma de Mallorca*, Palma, 1974, p. 131-135.

37. Estanislau de Kostka AGUILÓ, «Franqueses y privilegis del Regne», BSAL, núm. v, p. 108, doc. xi.

38. Estanislau de Kostka AGUILÓ, «Franqueses y privilegis del Regne», BSAL, núm. v, p. 262, doc. xviii.

39. Estanislau de Kostka AGUILÓ, «Franqueses y privilegis del Regne», BSAL, núm. v, p. 105-112, doc. xiv.

Per tant, la construcció de cases de contractació, alfòndecs, etcètera fou fruit de la iniciativa privada, tant catalana com de les repúbliques italianes que actuaren a Ciutat, una manera d'actuar que durant segles va marcar la societat illenca.

Amb la intenció de recaptar nous recursos, la universitat va demanar l'aplicació d'una nova taxa portuària a tots els vaixells estrangers, però en voler-la aplicar a les embarcacions barcelonines els mercaders protestaren, al·ludint al privilegi concedit a perpetuïtat per Jaume I (gener de 1231) que els eximia de lleuda, peatge, pesatge i portatge. En vista de la reclamació, Jaume I es va veure amb el deure de practicar una rebaixa, de manera que els mercaders de Barcelona aconseguiren pagar la meitat del seu valor (un diner per lliura).<sup>40</sup>

## CONCLUSIONS

Les Balears, i sobretot Mallorca amb el port de Portopí, es convertiren en una plataforma necessària i quasi imprescindible per al desenvolupament comercial i polític de la Corona d'Aragó a la Mediterrània.

Vint anys després de la conquesta, amb el nomenament dels sis jurats que configuraren el màxim òrgan de govern municipal de l'illa durant quasi cent anys, s'inicia el canvi d'una societat amalgamada, de procedència diversa, en una societat catalanomallorquina, amb profundes arrels a tots els països del llevant peninsular.

Aquesta interrelació ètnica i comercial va convertir la Ciutat de Mallorca en un centre d'intercanvi de primer orde, i gràcies als guanys substancials del primer comerç (amb les àrees ocupades per l'islam, d'una forma lícita) molt pocs estaven disposats a distreure capitals per invertir-los en l'artesania i la manufactura, quan també hi mancaven professionals. De manera que durant molts anys (aproximadament una centúria) Mallorca va viure de cara al mar, descuidant l'interior del país, és a dir, el sector primari, generalment poc productiu i amb moltes dificultats per a produir i treure'n un rendiment adequat.

Quan el 1283 Pere III d'Aragó regulà el tràfic dels mercaders i patrons mallorquins amb els territoris de la Corona, imposant-li un estatut arancelari,<sup>41</sup> podríem dir que ja hi havia una clara diferència entre els mariners catalans i els mallorquins.

Però haurem d'esperar l'actuació del rei Jaume II de Mallorca, a la segona etapa del seu regnat (1298-1311), perquè es produeixi el punt d'inflexió definitiu en tots els aspectes: urbanístic, monetari, comercial, sumptuari... que acabaren de perfilar definitivament la nostra identitat, la illenca: el ser mallorquí, menorquí o eivissenc.

40. Pau CATEURA, «Mallorca a la segona meitat del segle XIII (aspectes polítics i financers fins al 1276)», *Estudis Baleàrics* (Palma de Mallorca), núm. 17 (1985), p. 66.

41. Antoni RIERA I MELIS, «El estatuto arancelario de los mallorquines en el seno de la Corona de Aragón, durante la segunda mitad del siglo XIII», *Universitas Tarraconensis* (Tarragona), núm. 2 (1977-1978), p. 54-88.